
Historické klávesové nástroje

Historische Tasteninstrumente / Early Keyboard Instruments

Katalog výstavy

Ausstellungskatalog / Exhibition catalogue

František Malý

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury
v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj
výzkumné organizace Moravské zemské muzeum
(DKRVO, MK000094862).

Recenzovali: Mgr. Tereza Žůrková, Ph.D.
prof. Barbara Maria Willi, Ph.D., MBA

Fotografie na obálce: Jan Cága

© Text: František Malý
© Moravské zemské muzeum, 2024

ISBN: 978-80-7028-618-0

OBSAH

Historické klávesové nástroje	6
<i>Historische Tasteninstrumente</i>	11
<i>Early Keyboard Instruments</i>	16
Literatura / <i>Literatur</i> / <i>Bibliography</i>	21
Katalog / <i>Katalog</i> / <i>Catalogue</i>	23
Klavichord / <i>Clavichord</i> / <i>Clavichord</i>	24
Cembalo / <i>Cembalo</i> / <i>Harpsichord</i>	30
Stolový klavír / <i>Tafelklavier</i> / <i>Square piano</i>	34
Klavír-křídlo / <i>Hammerflügel</i> / <i>Grand piano</i>	48
Vzpřímený klavír / <i>Aufrechtes Klavier</i> / <i>Upright piano</i>	66
Varhany / <i>Orgel</i> / <i>Organ</i>	76

Katalog / Katalog / Catalogue

Klavichord / *Clavichord* / *Clavichord*

Amand Kunz, Josephstadt, 1854 (MZM Brno, sign. E 124)

Nápis tužkou na spodní straně rezonanční desky / *Inschrift mit Bleistift auf der Unterseite des Resonanzbodens / Inscription in pencil on the underside of the soundboard* "Gebaut Amand Kunz in Josephstadt im Monat July 1854"

Štítek uvnitř skříně vlevo / *Etikett im Inneren des Schrankes links / Label inside the case on the left*
"Amand Kunz in Josephstadt"

Vázaný klavichord / *Gebundenes Clavichord / Fretted clavichord*

Tónový rozsah / *Tonumfang / Compass* F₁–f⁴

Šířka / *Breite / width* 1675 mm, **hloubka** / *Tiefe / depth* 540 mm, **výška korpusu** / *Zargenhöhe / body height* 200 mm, **celková výška** / *Gesamthöhe / total height* 820 mm

Tříoktávové rozpětí kláves / *Stichmaß / Three-octave span* 482 mm

Tangenty mosazné / *Messingtangenten / Brass tangents*

Povrch tmavohnědý fládr / *Gehäuse dunkelbraune Lasur / Case dark brown flame*

Obložení kláves celé tóny tmavě mořená hruška, púltóny hovězí kost / *Untertastenbeläge gebeiztes Birnbaumholz, Obertastenbeläge Rinderbein / Key tops naturals dark stained pear, sharps beef bone*

Získáno / *Erworben / Acquired* 1942

Restaurovali / *Restauriert von / Restored by* Tomáš Flégr, Johann Gottfried Schmidt, Radomír Surma 2023

Vázaný klavichord od významného českého stavitele klavichordů **Amanda Kunze** (30. 7. 1813 – 25. 4. 1881). Se svými bratry Ignácem, Václavem a Klementem stavěl v Josefově (obec se známými tereziánskými kasárnami, dnes součást Jaroměře) kromě varhan i klavichordy. Klavichordy zažily svůj hlavní rozvoj v 18. století. Používali je hodně varhaníci a skladatelé jako cvičný domácí nástroj, který byl levnější než klavír, tišší a úspornější na místo. Protože v 19. století byl u nás klavichord už dávno překonán zvukově bohatším kladívkovým klavírem, je Kunzův nástroj z roku 1854 vzácným anachronismem a patrně nejmladším známým historickým klavichordem na našem území. Takřka totožný, ale starší nástroj Amanda Kunze je uložen v Českém muzeu hudby v Praze pod inv. č. E 701.

Nástroj leží na samostatném stolku se čtyřmi nožkami. Vnější povrch korpusu je opatřen hnědým fládrem imitujícím zvětšené obilné zrno. Vnitřek korpusu je vyložen dobovou mramorovanou tapetou, která je vyrobena technikou obtisku olejových barev rozstříknutých a zformovaných do mramorového vzoru, na mechu karagenovém. Jako

u většiny klavichordů je každá struna na nástroji zdvojená. Protože se jedná o vázaný klavichord, jsou dvě sousední klávesy (tóny) – až na výjimky – vázané na jedinou dvojici strun. Výjimkou jsou nevázané tóny ve spodním rozsahu $F_1 - e$, dále pak tóny $a, d^1, a^1, d^2, a^2, d^3, a^3, d^4$. Těmto klávesám přísluší vždy jediná dvojstruna.

This rare keyboard plucked chordophone is similar to a spinet, but unlike spinets, virginals are rectangular, and the single strings (not paired) run parallel to the keyboard. The instrument is lavishly decorated with painted ornaments, and it is very attractive visually, although it is not complete from a musical perspective. Of the 45 keys, 15 have been preserved, and all 45 strings are missing, as is the plucking mechanism; in the soundboard, there remain only the openings for plucking jacks.

Klavír / Hammerflügel / Grand piano

Johann Buchta, Brno, cca 1810 (MZM, sign. E 470)

Nápis v bohaté intarzii na jmenné desce / *Reiche Intarsienarbeit auf dem Vorsatzbrett mit Inschrift / Rich inlay on the nameboard with inscription* "Johann Buchta bürg. Instrumentmacher wohnt in eigenen Hause vor dem neuen Thor in der Ledergassen No. 32 in Brünn"

Tónový rozsah / *Tonumfang / Compass* F₁–f⁴

Délka / *Länge / length* 2170 mm, **šířka** / *Breite / width* 1150 mm, **výška korpusu** / *Zargenhöhe / body height* 285 mm, **celková výška** / *Gesamthöhe / total height* 860 mm

Tříoktávové rozpětí kláves / *Stichmaß / Three-octave span* 468 mm

Vídeňská mechanika / *Wiener Prellzungenmechanik / Viennese action*

Kolenní páky / *Kniehebel / Knee levers* 2 (forte, moderator)

Povrch tisová dýha / *Gehäuse eibenholfurniert / Case yew veneered*

Obložení kláves celé tóny hovězí kost, půltóny černě obarvená hruška / *Obertastenbeläge Rinderknochen, Obertastenbeläge schwarz gebeizte Birne / Key tops naturals beef bone, sharps black stained pear*

Získáno / *Erworben / Acquired* 1988 (Okresní muzeum Žďár nad Sázavou)

Restauroval / *Restauriert von / restored by* Jan Bečička 2023

Vzácný nástroj brněnského stavitele Johanna Buchty dokumentuje vrcholné mistrovství klavírnického umění na Moravě a je jediným známým signovaným nástrojem svého stavitele, dochovaným do dnešní doby. Tělo nástroje je velmi dekorativní s tisovou dýhou a výraznou strukturou. Na jmenné desce nad klaviaturou jsou umístěna okénka s malovanými květinovými ornamenty a postavami putti, uprostřed je jméno stavitele.

Johann Buchta I. (1753 Jimramov – 28. 3. 1841 Brno) byl nejvýznamnějším představitelem početného rodu klavírníků, kteří působili v Brně od roku 1770 až do 30. let 20. století. Zakladatelem rodinné tradice výroby hudebních nástrojů byl otec Johanna Buchty, Leopold (1731 Jimramov – 1789 Brno). Z jeho dvou synů dosáhl mistrovství ve výrobě klavírů právě Johann. Ten se učil v letech 1768–1773 u Josefa Čejky ve Žďáru a v letech 1773–1775 u Johanna Gottloba Wagnera v Drážďanech. V roce 1776 byl Johann jmenován členem brněnského truhlářského cechu a v roce 1803 získal v Brně měšťanské právo. Jeho adresy byly od roku 1776 Ledergasse 32 (Sady Osvobození) a od roku 1815 Bäckergasse (Pekařská ulice). Ve své dílně vyučil celou řadu žáků a tovaryšů. Rodiny jeho synů a synovců pak pokračovaly v díle i v dalších generacích.

Dieses wertvolle Instrument des Brüner Klavierbauers Johann Buchta dokumentiert die höchste Meisterschaft des Klavierbaus in Mähren und ist sein einziges bekanntes signiertes Instrument, das bis heute erhalten geblieben ist. Der Korpus des Instruments ist sehr dekorativ – furniert mit Eibenfurnier mit einer ausgeprägten Textur. Auf dem Namensschild über der Klaviatur befinden sich Fenster mit gemalten floralen Ornamenten und Puttenfiguren, in deren Mitte der Name des Erbauers steht.

Johann Buchta I. (1753 Jimramov – 28. März 1841 Brünn) war der bedeutendste Vertreter einer großen Familie von Klavierbauern, die von 1770 bis in die 1930er Jahre in Brünn tätig war. Der Begründer der Familientradition des Musikinstrumentenbaus war der Vater von Johann Buchta, Leopold (1731 Jimramov – 1789 Brünn). Von seinen beiden Söhnen war es Johann, der die Meisterschaft im Klavierbau erlangte. Er studierte von 1768 bis 1773 bei Josef Čejka in Žďár und von 1773 bis 1775 bei Johann Gottlob Wagner in Dresden. 1776 wurde Johann zum Mitglied der Brüner Zimmermannsgilde ernannt und 1803 erhielt er das Bürgerrecht in Brünn. Seine Adressen waren ab 1776 die Ledergasse 32 (heute Sady Osvození) und ab 1815 die Bäckergasse (heute Pekařská). In seiner Werkstatt bildete er eine Reihe von Schülern und Gesellen aus. Die Familien seiner Söhne und Neffen setzten das Werk in den folgenden Generationen fort.

This rare instrument by the Brno instrument builder Johann Buchta documents the master craftsmanship of Moravian piano makers, and it is the only known signed instrument of its maker that has been preserved down to the present. The instrument's body is highly decorated—the yew veneer has a distinctive structure. On the nameboard above the keyboard are windows with painted floral ornaments and putti figures, and the maker is identified in the middle.

Johann Buchta I (1753 Jimramov – 28 March 1841 Brno) was the most important representative of a large family of piano makers working in Brno from 1770 until the 1930s. The founder of the family tradition of instrument making was Johann Buchta's father Leopold (1731 Jimramov – 1789 Brno). Of his two sons, it was Johann who attained the status of master piano builder. He was apprenticed from 1768 to 1773 by Josef Čejka in Žďár and from 1773 to 1775 under Johann Gottlob Wagner in Dresden. In 1776, Johann was admitted to the Brno carpentry guild, and in 1803 he obtained the burgher's rights in Brno. His addresses were Ledrgasse 32 (today Sady Osvození) from 1776 and Bäckergasse (today Pekařská ulice) from 1815. At his workshop, he taught a long list of apprentices and journeymen. The families of his sons and nephews then continued his work in subsequent generations.

Další Christophovo klaviorganum je uloženo ve vídeňském Kunsthistorisches Museum (SAM 625), třetí pak v Českém muzeu hudby (E 1539), kde se nachází také jeho klavírní křídlo (E 2090). Dochováno je i jeho klavírní křídlo v Braunau am Inn (Haimathaus) a stolový klavír v Zagrebu (Muzej za umjetnost i obrt, inv. 11 564).²

*Ein Tasteninstrument in Form eines Flügels, bei dem sowohl das Klavier als auch die Orgel über eine Klaviatur gesteuert werden können. Das Hammerklavier bildet den oberen Teil des Instruments, während der untere Teil eine Orgelvorrichtung ausfüllt. Der Resonanzboden ist mit einer geschichteten Pergamentrosette verziert. Der Klavierteil hat eine Wiener Mechanik, obwohl alle erhaltenen Klaviere von Christoph eine Stosszungenmechanik haben.¹ Das Instrument wurde von **Franz Xaver Christoph** (1. Dezember 1733 – 18. April 1793) gebaut, einem bedeutenden Orgelbauer und einem der ersten Wiener Klavierbauer. Er wurde 1776 Bürger von Wien, im selben Jahr vollendete er sein Hauptwerk – die Orgel in der Wallfahrtskirche Sonntagberg bei Ybbs. Christoph hatte sein Haus und seine Werkstatt in der Windmühle 58 (59). Eine weitere Orgelklavier von Christoph befindet sich im Kunsthistorischen Museum in Wien (SAM 625), eine dritte im Tschechischen Museum der Musik (E 1539), wo sich auch einer seiner Hammerflügel (E 2090) befindet. Ein weiterer Hammerflügel ist auch in Braunau am Inn (Heimathaus) und ein Tafelklavier in Zagreb (Muzej za umjetnost i obrt, Inv. 11 564) erhalten.²*

*This keyboard instrument in the shape of a grand piano allows the player to operate both a piano and an organ from the same keyboard. The top part of the instrument is a fortepiano, and the bottom part contains organ equipment. The soundboard is decorated with a layered parchment rosette. The piano part has a Viennese action although all of Christoph's preserved pianos have a single action (Stosszungenmechanik).¹ The instrument was made by **Franz Xaver Christoph** (1 Dec. 1733 – 18 Apr. 1793), an important organ builder and one of the first Viennese piano makers. He obtained burgher's rights in Vienna in 1776, and that same year he completed his most important work, the organ at the basilica in Sonntagberg bei Ybbs, a pilgrimage site. Christoph had his house and workshop at the address Windmühle 58 (59). Another claviorganum made by Christoph is kept at Vienna's Kunsthistorisches Museum (SAM 625), and a third is at the Czech Museum of Music (E 1539), where there is also a grand piano made by him (E 2090). Other preserved instruments made by Christoph are a grand piano in Braunau am Inn (Haimathaus) and a square piano in Zagreb (Muzej za umjetnost i obrt, inv. 11 564).²*

Die Geschichte der weltberühmten Klavierbaufirma Rösler in Česká Lípa (Leipa) geht auf das Jahr 1878 zurück, als der tschechisch-deutsche Unternehmer Gustav Rösler (1854–1891) in Žandov (Sandau) einen Klavierbaubetrieb gründete. Vier Jahre später verlegte er den Betrieb nach Česká Lípa. Als Gustav Rösler bald darauf starb, behielt sein Schwager Ludwig Gatter, der 1899 die Leitung des Unternehmens übernahm, den Namen des Gründers im Firmennamen bei. Gatter baute die Produktion schrittweise aus und modernisierte sie, so dass die Marke Rösler bald in ganz Österreich-Ungarn bekannt wurde und sogar als Hoflieferant fungierte (daher der Reichsadler im Firmenemblem). Nach 1918 übernahm Ludwig Gatters Sohn Ludwig Gatter junior die Leitung des Unternehmens und führte die Firma während der Ersten Republik zu ihrem größten Ruhm. Rösler-Klaviere wurden in 18 Länder exportiert. Die Marke Rösler hat alle nachfolgenden historischen Umbrüche überstanden und wird bis heute unter verschiedenen Schutznamen weitergeführt.

The history of the world-famous trademark Rösler from Česká Lípa dates back to 1878, when the Czech-German entrepreneur Gustav Rösler (1854–1891) established the piano making company in Žandov. Four years later, he moved the company to Česká Lípa. Although Gustav Rösler died soon thereafter, his brother-in-law Ludwig Gatter, who took over the company's management in 1899, left the founder's name in the company's tradename. Gatter gradually expanded and modernised the company's manufacturing, so the Rösler brand soon became well known all over Austria-Hungary and even became the supplier of pianos to the Imperial and Royal Court (which is why the imperial eagle appears in the company's trademark). After 1918, Ludwig Gatter's son took over the company's management, and he led the firm to its greatest fame during the First Republic era of Czechoslovakia. Rösler pianos were exported to 18 countries. The Rösler brand survived all of the historical upheavals that followed, and to this day it is still making pianos under various owners.

